

Violența în mediul școlar. Percepții ale actorilor implicați

Dorina SĂLĂVĂSTRU¹
Claudia CĂLIN, Georgeta CADAR,
Daniela Speranța ROBOTĂ, Manuela TUDOSE²

Fenomenul violenței în școlile din România ia amploare. Sau, cel puțin aceasta este concluzia la care ajungi dacă răsfoiești presa din ultima perioadă. O elevă a Școlii Centrale din București a fost înjunghiată de un bărbat de 32 de ani în biroul directorului adjunct. Cei doi erau prieteni și, cu toate că fata era minoră, realizau împreună filme pentru adulți. La câteva zile, în județul Constanța, un elev de clasa a VIII-a a fost bătut, tot în incinta școlii, de trei tineri cu vârste între 14 și 18 ani. În județul Suceava un elev de 16 ani a decedat în urma loviturilor primite de la doi colegi. Filmulețele înregistrate pe telefonul mobil cu elevi ce-și amenință profesorii, sau cu bătaii între elevi, sunt din ce în ce mai difuzate la programele de știri. Profesorii, obosiți și umiliți, par să nu mai stăpânească fenomenul. Toate acestea arată, chiar și în absența unor statistici riguroase, că fenomenul violenței școlare a căpătat noi dimensiuni care trebuie luate în considerare de instituțiile specializate, de organizațiile neguvernamentale și de toți cei abilitați să gestioneze fenomenul. Societatea, în ansamblul ei, privește cu neliniște la creșterea acestui fenomen care afectează nu numai climatul școlar ci și sentimentul de siguranță al cetățeanului, calitatea vieții.

1. Conceptualizarea fenomenului violenței

Definirea violenței s-a dovedit a fi o încercare extrem de dificilă. Acest fapt se explică prin complexitatea fenomenului, dar și prin marea diversitate a formelor sale de manifestare. Nu în ultimul rând, dificultatea a apărut și din cauza asocierii și, uneori, chiar a confundării violenței cu agresivitatea.

¹ Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

² Consilieri școlari care au realizat focus-group-urile cu profesorii și elevii.

Prezentăm câteva astfel de definiții ale violenței cu scopul de a surprinde apoi specificul violenței școlare. *Dicționarul violenței și crimei* (Dufour-Gompers, 1996:45-46) dă următoarea definiție a violenței: „comportament activ, spontan sau voluntar, care îl amenință sau prejudiciază pe celălalt, îi provoacă daune și suferințe morale sau fizice”. Raportul Organizației Mondiale a Sănătății asupra violenței și sănătății (2002) definește violența drept „amenințarea sau folosirea intenționată a forței fizice sau a puterii contra propriei persoane, contra altuia sau contra unui grup sau unei comunități care antrenează sau riscă puternic să antreneze un traumatism, un deces sau traume psihologice, o dezvoltare improprie sau privațiuni”.

Eric Debarbieux (1996: 45-46), specialist în problematica violenței în mediul școlar, oferă o definiție mai largă, prin care se surprinde ansamblul fenomenului violenței: „Violența este dezorganizarea brutală sau continuă a unui sistem personal, colectiv sau social și care se traduce printr-o pierdere a integrității, ce poate fi fizică, psihică sau materială. Această dezorganizare poate să opereze prin agresiune, prin utilizarea forței, conștient sau inconștient, însă poate exista și violență doar din punctul de vedere al victimei, fără ca agresorul să aibă intenția de a face rău”.

Y.A. Michaud (1978: 19-20) definește violența plecând de la trei categorii de factori:

- violența este o situație de *interacțiune* (implicând unul sau mai mulți actori);
- este o acțiune prin care se aduc *prejudicii* altora (corporale, morale etc.);
- aceste prejudicii se manifesta prin diferite *modalități* (directe sau indirecte).

Sunt și voci care susțin că definirea unui comportament ca act de violență depinde de poziția în care ne aflăm: în poziția victimei, în poziția agresorului sau a martorului unei interacțiuni violente (Esterle-Hedibel, 2003)

Într-o cercetare asupra violenței în școlile din România realizată de Institutul de Științe ale Educației cu sprijinul UNICEF (2005:20) se optează pentru o definiție operațională a violenței în școală, care inventariază faptele de violență din mediul școlar: „Violența în școală este orice formă de manifestare a unor comportamente precum:

- exprimare inadecvată sau jignitoare (tachinarea, poreclirea, ironizarea, imitarea, amenințarea, hărțuirea);
- bruscarea, împingerea, lovirea;
- ofensă adusă statutului/autorității cadrului didactic (limbaj sau conduită ireverențioasă față de cadrul didactic);
- comportament școlar inadecvat (întârzierea la ore, părăsirea clasei în timpul orei, fumatul în școală și orice alt comportament care contravine flagrant regulamentului școlar în vigoare);

- comportament care intră sub incidența legii (viol, consum/comercializare de droguri, vandalism-provocare de stricăciuni cu bună știință, furt)”.

Istoric și cultural, violența este o noțiune relativă, dependentă de codurile sociale, juridice și politice ale societății în care se manifestă. În absența unei definiții precise a violenței, unii autori cred că este mai potrivit un inventar al faptelor violente. Numai că faptele brute, private de semnificația lor socială, nu spun nimic. Calificarea unui fapt ca fiind violent depinde de convențiile sociale în vigoare. Multă vreme, de pildă, corecția fizică pe care părinții o aplicau copiilor era considerată un lucru firesc, ce face parte din actul educațional. De asemenea, sunt populații, comunități care aproape că nu cunosc agresivitatea, în timp ce altele se manifestă destul de agresiv.

2. Tipologii ale violenței. Specificul violenței școlare

J.C. Chesnais, autor al unei *Istории a violenței* (1981), subliniază faptul că violența este o realitate schimbătoare, adesea insesizabilă. El identifică trei tipuri de violență, pe care le imaginează în trei cercuri concentrice:

- violența fizică* este nucleul dur al violenței, în care sunt incluse faptele cele mai grave: omorurile voluntare sau tentativele de omor, violurile, loviturile și răniurile voluntare grave, furturile cu mână armată sau cu uz de violență, vătămările corporale, tâlhăriile. Cu privire la acest tip de violență, Chesnais subliniază că „violența în sensul strict, singura violență măsurabilă și incontestabilă, este violența fizică. Este un prejudiciu direct, corporal, contra persoanelor. Ea are un triplu caracter: brutal, exterior și dureros. Ceea ce o definește este utilizarea materială a forței” (1981: 32);
- violența economică* este aceea care afectează bunurile materiale (distrugeri, degradări de bunuri). Chesnais crede că ea nu poate fi cu adevărat calificată drept violență deoarece „violența este esențialmente un prejudiciu adus autonomiei fizice a unei persoane”;
- violența morală* (sau simbolică) este o construcție intelectuală ce trimite la conceptul de autoritate, la modul în care se exercită raporturile de dominație. Din punctul de vedere al lui Chesnais, pentru care violența adevărată este doar violența fizică, a vorbi de violență morală este „un abuz de limbaj propriu unor intelectuali occidentali, prea confortabil instalați în viață pentru a cunoaște lumea obscură a mizeriei și a crimei”. Doar definiția dură a violenței drept violență criminală pare să-i convină lui Chesnais, pentru că ea se sprijină pe fundamente teoretice serioase (Codul penal) și pe practici internaționale recunoscute și solid stabilite de mediile profesionale implicate.

O altă perspectivă asupra tipologiei violenței, ce pleacă de la faptul că violența se naște în situațiile în care mai mulți actori interacționează, ne este oferită de Michel Floro (1996: 51). Combinând trei categorii de factori: *actorii* (individul, grupul), *modalitățile de acțiune* (producătorul violenței, ținta violenței) și *natura faptelor* (violență efectivă, violență simbolică), Michel Floro obține următorul tablou al categoriilor de violență:

- *violența individului* care se poate manifesta în formă *efectivă* asupra lui însuși sau asupra altui individ (sinucideri, certuri) sau asupra societății (degradare, delincvență, atac contra bunurilor);
- *violența individului* în formă *simbolică* asupra altui individ (dispreț, insulte, violență verbală) sau asupra societății (manifestații sociale, greve);
- *societatea producătoare de violență* în formă *efectivă* asupra individului (excludere socială) sau asupra altei societăți (război);
- *societatea producătoare de violență* în formă *simbolică* asupra individului (șapal ispașitor) sau asupra altei societăți (stigmatizarea „celeilalte” societăți);

Atunci când vorbim despre *violență școlară* nu putem să ne limităm la actele de violență care cad sub incidența legii. Statisticile Ministerului de Interne nu arată decât o parte a realității acestui fenomen. Violența școlară este un fenomen mult mai larg, ce trebuie evaluat și cu ajutorul altor indicatori. De aceea, Jacques Pain (2000: 72) reperează două tipuri de violență în mediul școlar: (a) *violențele „obiective”*, care sunt de ordinul penalului (crime și delict) și asupra cărora se poate interveni frontal; Poliția și Justiția sunt obligate, în acest caz, să colaboreze direct cu instituțiile școlare; (b) *violențele subiective*, care sunt violențe mai subtile, de atitudine, și care afectează climatul școlar. Sunt incluse aici atitudinile ostile, disprețul, umilirea, jignirea, sfidarea, lipsa de politețe, absențele de la ore, refuzul de a răspunde la ore și de a participa la activități sau ceea ce unii autori numesc atitudini antișcolare. O formă de violență extrem de răspândită în mediile școlare este violența verbală. Englezii folosesc termenul *bullying* pentru a desemna atât atacurile verbale, cât și intimidările (presiunea psihică) exercitată prin amenințări, injurii, umilinte.

A califica un fapt ca violent înseamnă, în esență, a emite o judecată de valoare asupra aceluiași fapt. Judecata corespunde unor norme sociale determinate de cultura unei societăți, dar ea se face și în funcție de valorile grupului de apartenență. Ceea ce este resimțit ca violență de un elev de la o anumită școală poate trece neobservat în ochii elevilor de la altă școală. De asemenea, violența verbală nu este percepută în aceeași manieră de elevi și de profesori. Elevii o minimalizează, în timp ce profesorii o supraevaluează.

Violența școlară trebuie determinată luând în calcul contextul și cultura școlară. Profesorii dintr-o școală pot propune grile de lectură a violenței în

funcție de referințele lor culturale, dar și de normele interne de funcționare a instituției școlare. Violența perturbă grav mediul școlar. Ea conduce la o deteriorare a climatului în școală, afectează raporturile elev-elev și elev-profesor și generează sentimente de insecuritate, de teamă, de angoasă, care influențează negativ dezvoltarea normală a elevului.

Aceste tipologii readuc în discuție faptul că există grade diferite de violență. Nu putem, în nici un caz, să punem pe același plan o crimă, un viol sau o tâlhărie cu o violență verbală. Violențele delimitate de Codul penal (crime și delikte contra persoanelor, contra bunurilor, contra națiunii, a statului ori a vieții publice) constituie doar un nivel de violență. Este cel mai înalt, fără îndoială, cel mai grav, dar nu este singurul. La un alt nivel al violenței se situează ceea ce francezii au numit *les incivilités*, în care este inclusă o gamă largă de fapte ce, într-un fel sau altul, aduc atingere persoanei și țin de încălcarea bunelor maniere, a modurilor de viață în societate, precum: cuvinte jignitoare, umiliri, grosolăniile de diferite tipuri, lipsă de respect, cerșetoria, busculadele, zgomotul puternic, aruncatul gunoiului în afara locurilor amenajate special și, în general, tot ceea ce creează dezordine. Unele „incivilități” se produc deschis, în timp ce altele îmbracă forme mai subtile și sunt resimțite ca atare doar de victimă. Chiar dacă aceste fapte nu sunt la fel de spectaculoase, de șocante precum agresiunile fizice, ele pot fi la fel de dăunătoare deoarece, prin numărul lor mare, afectează profund climatul unei societăți, sentimentul de siguranță al cetățeanului, care, în esență, țin de ceea ce se numește *calitatea vieții*.

3. Percepții ale diferiților actori (consilieri, profesori, elevi) asupra fenomenului violenței școlare

Violența școlară în țara noastră este o temă încă insuficient luată în considerare la nivelul decidenților educaționali. Sunt prezentate mereu știri despre violența școlară, dar analizele mai profunde, făcute cu ajutorul specialiștilor, sunt mai sporadice. Există cercetări și studii care reflectă diferite situații locale în manifestarea fenomenului violenței școlare. De asemenea, anumite situații mai grave sunt aduse la cunoștința inspectoratelor școlare sau a Ministerului Educației și Cercetării de către unitățile de învățământ, de părinți sau de către poliție. Aceste informații nu sunt însă constituite într-o bază de date care să permită evaluarea dimensiunilor acestui fenomen.

O cercetare mai amplă asupra violenței în școlile din România realizată de Institutul de Științe ale Educației cu sprijinul UNICEF (2005:208) a pus în evidență faptul că proporția unităților de învățământ la nivelul cărora se

înregistrează fenomene de violență depășește 75%. iar această proporție se diferențiază în funcție de o serie de criterii, astfel:

- școlile post-gimnaziale semnalează în proporție mai mare decât cele gimnaziale prezența fenomenelor de violență;
- în mediul urban ponderea școlilor care semnalează conduite violente ale elevilor este mai mare decât în mediul rural;
- școlile plasate în zonele periferice sunt confruntate în proporție mai mare cu fenomene de violență decât școlile situate în zonele centrale;
- în școlile de talie mai mare fenomenele de violență sunt mai frecvente decât în școlile de talie mai mică.

Într-o anchetă anterioară pe care am realizat-o asupra fenomenului violenței (Sălăvăstru, 2004) am urmărit înregistrarea faptelor de violență școlară urmărite din trei perspective: a elevilor ca martori la diferite forme de violență, a elevilor ca victime ale violențelor școlare, a elevilor ca participanți sau inițiatori ai unor forme de violență.

Luând ca reper datele obținute prin chestionarele aplicate elevilor și profesorilor, ne-am propus pentru acest studiu aprofundarea analizei violenței școlare printr-un demers calitativ care să ne permită comparații ale opiniilor diverșilor actori (consilieri, profesori, elevi) cu privire la fenomenul în discuție. Metodologia utilizată a constat în focus-grupuri realizate cu consilierii școlari, cu profesorii și cu elevii de la șase școli și licee din municipiul Iași. Interviuurile de grup au vizat următoarele aspecte: formele de violență școlară și gravitatea acestora, factorii generatori ai violențelor școlare, profilul victimei și al agresorului, modalități de prevenție/intervenție.

3.1. Formele de violență școlară și gravitatea acestora

O primă problemă în evaluarea violenței școlare o constituie inventarierea formelor de violență cu care se confruntă școlile. Acest lucru este cu atât mai important cu cât percepția asupra violenței școlare este extrem de contextualizată. Deși toți cei intervievați recunosc prezența diverselor forme de violență școlară, atunci când trebuie să raporteze situația din propria școală, opiniile se nuanțează. Violența este identificată mai frecvent la nivelul relațiilor elev-elev, respectiv violență verbală (limbaj vulgar, jigniri, injurii, porecle), vandalism (deteriorarea mobilierului școlar), forme ușoare de violență fizică (îmbrânceli, pumni) și mai rar se vorbește de existența consumului de droguri, de forme grave de agresiune fizică, de agresiuni sexuale sau de violență elevilor asupra profesorilor.

Toți cei intervievați (consilieri școlari, profesori, elevi) admit faptul că violențele verbale sunt atât de frecvente încât putem spune că ele fac parte din cotidianul școlar. Ele se înregistrează în egală măsură la gimnaziu și la liceu, atât la băieți cât și la fete. Ba chiar au fost opinii care susțineau că fetele au uneori un limbaj mai vulgar decât al băieților.

Profesor, Grup școlar „Pe primul loc este violența verbală între ei. Fac din asta un mod de exprimare. Și este curios că cei agresati astfel nu cer ajutor, nu se supără neapărat, dar răspund la fel”.

Consilier, Grup școlar „Mi s-a explicat că <fa> înseamnă ființă adorabilă între ei”.

Profesor, Liceu teoretic „Eu merg foarte des în pauze la clasa unde sunt diriginte și îi găsesc țipând, urlând, se îmbrâncesc, se înjură și consideră acest lucru normal. Ceea ce mă șochează cel mai mult sunt înjurăturile în rândul fetelor”.

Profesor, Colegiu tehnic „Elevii se jignesc, își pun porecle... Cei din mediul rural sunt frecvent ținta ironiilor și jignirilor”.

Elev, Liceu teoretic „Eu sunt băiat și privesc lucrurile altfel. Înjurătura a fost întotdeauna între băieți un mod de a te saluta, de a arăta aprecierea. Cred că doar în cazuri particulare poate fi vorba de violență”.

În afara violențelor verbale se fac referiri și la alte forme de violență, despre care însă cei intervievați cred că sunt sporadice, accidentale sau fac parte din agresivitatea specifică vârstei. Cei care recunosc existența și a altor forme de violență sunt mai mult consilierii școlari și elevii, mai puțin profesorii.

Consilier, Grup școlar „Se înregistrează multe cazuri de vandalism, de obicei asupra bunurilor școlare pentru că pe școală trebuie să se răzbune. Își distrug și unii altora bunurile, însă cel mai des strică ceva din clasa în care sunt”.

Consilier, Liceu teoretic „Eu am avut un caz foarte interesant, cu un copil bun, liniștit, inclus într-un grup cu probleme, care a exercitat presiuni asupra lui și au furat din mai multe locuințe”.

Consilier, Școală generală „La mine în școală a fost un caz de bandă de cartier care a mers și a bătut copiii din alt cartier. I-au așteptat, i-au bătut după care au venit foarte satisfăcuți”.

Elev, Liceu teoretic „La cei mici, de clasa a V-a, a VI-a se vede mereu cum se îmbrâncesc, își dau șuturi. Dar e mai mult o joacă. Și eu când eram în clasa a V-a făceam asta”.

Violențele elevilor asupra profesorilor sunt rar menționate, doar de către consilierii școlari.

Consilier, Grup școlar *„La noi au mai fost cazuri, începând cu altercații verbale și terminând cu amenințări. Sunt însă rare cazurile de violență directă a elevilor asupra profesorilor”.*

În schimb, violența profesorilor asupra elevilor este invocată de elevi.

Elev, Școală generală *„Deseori profesorii ne cataloghează drept porci, măgari, handicapați”.*

Elev, Liceu teoretic *„Unii profesori ne amenință spunându-ne că nu vom trece clasa”.*

În privința gravității formelor de violență opiniile sunt împărțite. Unii consideră violența fizică ca fiind cea mai gravă, în timp ce alții consideră că violența verbală este mai gravă. O analiză globală a opiniilor celor intervievați pare să încline balanța în favoarea violenței verbale, întrucât deși pare, la prima vedere, mai puțin dăunătoare, ea poate avea un impact psihologic mai puternic și cu efecte pe termen lung asupra dezvoltării personalității.

Profesor, Grup școlar *„Cea mai gravă este violența verbală. Uneori se fac etichetări care îi urmăresc toată viața”.*

Consilier, Liceu teoretic *„Ca efect imediat cele mai grave sunt violențele fizice. Dar violențele verbale pot fi mai grave pentru că tot repetându-le se banalizează și se folosesc în orice context”.*

Elev, Colegiu tehnic *„Când cineva îți adresează un cuvânt urât te simți respins, te simți marginalizat. Și uiți greu, sau te întrebi dacă nu cumva au dreptate”.*

Elev, Liceu teoretic *„Violența verbală te deranjează cel mai mult. Nu te lovește nimeni, dar se întâmplă să fii în pauză și cineva să îți vorbească urât și atunci restul se uită la tine, râd....mai rar se întâmplă să îți ia cineva apărarea”.*

Elev, Liceu teoretic *„O lovitură se vindecă...vorba însă mai greu”.*

Trebuie să remarcăm faptul că sunt opinii concordante referitoare la faptul că violențele verbale și cele de atitudine parazitează și afectează grav climatul școlar numai că semnalele de alarmă nu sunt trase decât atunci când se

înregistrează cazuri grave de violență fizică ori diferite forme de delincvență juvenilă. Am putea spune că toată lumea se complăce în această situație. Violențele verbale ale elevilor reflectă tipul de limbaj vehiculat în presa scrisă, în audio-vizual, în familie, pe stradă. Violența lingvistică descătușată după căderea comunismului în 1989 pare să fie un fel de defulare pentru anii în care funcționase atât cenzura cât și faimoasa limbă de lemn. În comunism violența lingvistică fusese disciplinată și precis orientată împotriva „dușmanilor poporului” (Cesereanu, 2003:225). După patruzeci și cinci de ani de comunism, libertatea de exprimare este înțeleasă anarhic iar granițele buneii - cuviințe au fost de mult depășite.

3.2. Factorii de risc în producerea violențelor școlare

Violența este asociată, în general, cu zonele urbane defavorizate, cu periferiile, acolo unde sărăcia este la ea acasă. Locuitorii din aceste cartiere, în marea lor majoritate tineri, se confruntă cu multe probleme grave: șomaj, consum crescut de alcool, scăderea autorității părintești. De aceea, atunci când se vorbește despre violență în școală, se consideră drept surse favorizante atât factori exteriori școlii (mediul familial, mediul social) cât și factori ce țin de individ, de personalitatea lui.

În opinia celor intervievați, factorii de natură socială și factorii familiali sunt principalii determinanți ai violențelor școlare. Creșterea funcțională a violenței în general, nu numai a violenței școlare, este pusă pe seama unui complex de factori precum: liberalizarea mass-media (prin intermediul căreia se fac cunoscute fapte violente ce erau trecute sub tăcere în regimul comunist), lipsa exercițiului democratic, creșterea libertății generale de mișcare prin democratizare, slăbirea autorității statului și a instituțiilor angajate în respectarea legii. Conjunctura economică și socială provoacă anumite confuzii în rândul tinerilor, care încep să se îndoiască de eficacitatea școlii, de utilitatea științei. Și aceasta cu atât mai mult cu cât constată că școala nu îi asigură inserția profesională. Valorile tradiționale vehiculate în școală – munca, meritul, efortul – cunosc o eroziune vizibilă. Un mediu social în criză (criza locurilor de muncă, criza familiei, criza valorilor) afectează profund dezvoltarea personalității copilului.

Consilier, Școală generală *„Tranziția are efecte asupra părinților cărora le este greu, dacă nu imposibil să se adapteze la schimbări. Părinții devin mai puțin interesați de educația copiilor și, în general, de ceea ce fac copiii”.*

Profesor, Grup școlar „Tranziția poate fi un factor declanșator al violenței datorită schimbărilor pe care le-a adus și care înseamnă ore suplimentare la locul de muncă, șomaj, necesitatea de a pleca în străinătate, toate însemnând timp redus alocat educației copilului, lipsa de supraveghere, stres, apariția unor situații conflictuale în familie...”

Profesor, Școală generală „Absența valorilor cultivate acasă și la școală. Dezinteresul pentru școală și pentru procesul de formare.”

Elev, Liceu teoretic „Societatea nu mai promovează valori, promovează oameni cu tupeu, iar individul trebuie să se adapteze la această situație”.

Violența este prezentată de elevii intervievați ca o modalitate de a-ți rezolva o problemă, atunci când apare, dar și ca o modalitate de autoapărare. Mulți dintre elevi cred că la o acțiune violentă nu se poate răspunde decât prin violență. Ideea de negociere, de compromis ori de rezolvare prin dialog a problemelor este aproape inexistentă.

Elev, Liceu teoretic „Prezintă un exemplu – ieri un prieten a lăsat mașina într-o parcare în fața unui magazin. Un țigan i-a cerut o țigara și el a spus că nu are. Acesta l-a amenințat că îi dezumflă cauciucurile. A plecat. La întoarcere l-a găsit aplecat deasupra cauciucurilor încercând să pună în practică amenințarea. Din păcate nu știa cum, era prea mic. Îl împinge deoparte și îl înjură. Ce trebuia să facă? Să îl mângâie și să-i spună – te rog frumos lasă-mi cauciucurile în pace?”

Elev, Școală generală „Eu când ies în fața blocului așa rezolv conflictele, toată lumea și le rezolvă așa, prin violență. Dacă nu sunt eu, atunci vine unchiul meu care este în clasa a XI-a și îi bate pe ceilalți care mă agresează pe mine. Alte soluții nu există pentru că eu nu pot să apelez la o soluție pașnică când ceilalți apeleză la soluții violente.”

Mediul familial reprezintă, de asemenea, o sursă importantă a agresivității elevilor. Mulți dintre copiii care prezintă un profil agresiv provin din familii dezorganizate, au experiența divorțului părinților și trăiesc în familii monoparentale. Echilibrul familial este perturbat și de criza locurilor de muncă, de șomajul ce-i atinge pe foarte mulți părinți. Părinții sunt confrunțați cu numeroase dificultăți materiale, dar și psihologice, pentru că au sentimentul devalorizării, al eșecului. În aceste condiții, ei nu mai sunt sau sunt puțin disponibili pentru copiii lor. Pe acest fundal apar apoi violența intrafamilială, consumul de alcool, abuzarea copilului, neglijență, la care se adaugă și importante carențe educaționale – lipsa de dialog, de afecțiune, inconstanță în

cerințele formulate față de copil (tregeri de la o extremă la alta, de la o permisivitate exagerată la restricții foarte dure), utilizarea mijloacelor violente de sancționare a copilului pe motiv că „bătaia-i ruptă din rai”. Sunt și părinți – și nu puțini – care privilegiază în mod exagerat relația afectivă în detrimentul rolului educativ pe care ar trebui să-l aibă în raporturile cu copiii lor: nu le impun nici un fel de interdicții, de reguli, emit puține exigențe și caută să evite conflictele. Această absență cvasitotală a constrângerilor (în afara școlii) îl va determina pe elev să adopte în școală comportamente de refuz a exigențelor profesorilor.

O problemă foarte importantă pentru școală, în general, și pentru psihologi, în special, o reprezintă problemele copiilor cu părinții plecați la muncă în străinătate. Mulți dintre aceștia, sunt lăsați în grija bunicilor sau a altor rude

Consilier, Școală generală „*Cred că se cere prea mult de la școală. Mie mi se pare inadecvată atitudinea cetățenilor care atunci când observă ceva rău la un copil spun<nimic nu vă învață la școală>. Familia, în primul rând, este responsabilă de conduitele inadecvate ale copilului*”.

Profesor, Școală generală „*În comunism nu erau atât de multe acte de violență în școală pentru că atunci copiii erau mai supravegheați. Nu plecau părinții la muncă în străinătate. La școlile la care am predat nu era nevoie de gardian, iar nota la purtare era un mijloc de a descuraja violența*”.

Profesor, Școală generală „*Părinții sunt foarte ocupați și nu mai țin legătura cu școala,mulți dintre aceștia sunt plecați în străinătate, iar bunicii sau rudele nu reușesc să se ocupe de ei, nu au autoritatea necesară*”.

Profesor, Grup școlar „*Principala cauză este lipsa de comunicare în familie. Părinții sunt prea ocupați și nu au timp sau nu știu să comunice cu copiii lor*”.

Consilier, Școală generală „*Depinde foarte mult de mediul din care provin copiii. Eu am avut de a face cu multe școli în care am fost consilier și recunosc că la școala unde sunt acum copiii vin din medii controlate, în care părinții insistă, în care există o bună educație și nu avem de a face cu acte de violență foarte multe. Dar, pe de altă parte există și comportamente de disimulare foarte clare. În școală totul este în regulă pentru că elevii știu că există urmări iar odată ce ies pe poarta școlii se comportă în cu totul alt fel. Ei m-au întrebat: după ce ieșim din școală mai suntem sub incidența școlii? Atunci când regulamentul dispune ei au*

o conduită pe care o consideră mai eficientă și eventual le dă mai mult statut”.

Elev, Grup școlar *„Lipsa de supraveghere din partea părinților. Cunoscol elevi buni, cuminți în școală, iar pe stradă când te întâlnești cu ei ești șocat. Umblă cu tot felul de găști, fumează, pierd vremea pe scara blocului, vorbesc foarte urât și părinții nu-i văd”.*

Trebuie să adăugăm și faptul că, din lipsă de resurse, dar și pentru că nu există obișnuința unor practici culturale precum lectura cărților, vizionarea de spectacole, vizita la muzee, copiii acestor familii devin un public privilegiat al emisiunilor TV. Numărul mare de ore pe care îl petrec în fața televizorului face ca acesta să fie singura lor referință culturală și valorică. Iar mass-media, televiziunea în special, difuzează foarte multă violență: știrile, filmele și chiar desenele animate sunt centrate pe violență. Expunerea nesupravegheată și de lungă durată la astfel de programe poate determina, în timp, comportamente violente. Copiii au tendința de a imita comportamentele observate la televizor, considerând că ele reflectă realitatea așa cum este ea.

Consilier, Școală generală *„Sunt prea multe tentații care îi împiedică să învețe...Nu mai citesc o carte, cele mai multe modele de viață sunt luate de la televizor, din reviste. Încă de mici văd la televizor filme cu violență, utilizează jocuri pe calculator care cultivă violența”.*

Profesor, Grup școlar *„Toate știrile sunt centrate pe violență: pe violuri, omoruri, furturi, bătăi. Cel puțin știrile de la ora cinci sunt destinate exclusiv violenței. Iar copiii le urmăresc Mai ales dacă părinții nu sunt acasă să îi supravegheze”.*

Profesor, Liceu teoretic *„Copiii petrec prea mult timp în fața televizorului, fără a mai avea interes pentru alte activități: lectură, sport, implicarea în activități extrașcolare”.*

Consilier, Grup școlar *„Sunt aceste filme în care violența predomină, dar sunt și tot felul de show-uri televizate în care chiar limbajul celor care participă este de natură să-i incite pe copii să folosească și ei un astfel de limbaj”.*

3.3. Portretul agresorului și al victimei

Întrucât între factorii de risc în producerea violențelor școlare se află și caracteristicile individuale (trăsături de personalitate dar și fizice) precum și

factori de relaționare (grupul de prieteni) am încercat să identificăm care sunt percepțiile actorilor implicați asupra trăsăturilor agresorului dar și ale victimei.

În conturarea profilului agresorului s-au identificat trăsături ca: impulsivitatea, nevoia de dominație și de control, valorizarea agresivității în rezolvarea conflictelor, forță fizică, dorința de afirmare a Eu-lui. Victimele sunt copiii mai timizi, retrași, uneori ei sunt copiii buni la învățătură, numiți de ceilalți <točilari>, mai slăbuți, firavi din punct de vedere fizic, naivi, creduli, lipsiți de apărare.

Profesor, Liceu teoretic „Pentru mine, agresorul este un elev frustrat care nu găsește căi de comunicare, care crede că totul se rezolvă prin violență, care alege astfel calea cea mai simplă”.

Consilier, Școală generală „Agresorul este un copil neglijat în familie, neglijat emoțional, dar și din punct de vedere al timpului. Părinții de la școala mea sunt în țară, câștigă mulți bani dar timpul pe care îl alocă copilului este aproape inexistent, de la opt la nouă seara”.

Elev, Grup școlar „Agresorul are un anturaj rău, care de multe ori îl ia de la școală ca să chiulească, să umble pe străzi. Astfel de elevi sunt la rândul lor agresați dacă vor să părăsească grupul sau se opun acțiunilor grupului”.

Elev, Grup școlar „Agresorul nu este neapărat voinic, dar este revoltat, rebel, furios, are un mers care sfidează. Nu are un anturaj potrivit. De multe ori el nu este elev al școlii, sta în fața porții și se leagă degeaba de tine”

Elev, Grup școlar „Agresorul se caracterizează ca fiind teribilist, cu o părere bună despre sine, are impresia că nimeni nu îl poate opri și poate face ce vrea el. În schimb, victima este un elev liniștit, retras, nu are încredere în el, se fac glume pe seama lui și acceptă ca ceilalți să-l agreseze.

Elev, Grup școlar „Victima este un elev singuratic, timid care suportă atacurile celorlalți pentru că nu are prieteni, îi este frică să intre în grupuri, anturaje deoarece crede că nu are calitate”.

Au fost emise și opinii conform cărora elevii agresori preferă să își aleagă victimele din rândul elevilor cu rezultate școlare bune, datorită faptului că sunt apreciați de cadrele didactice.

3.4. Modalități de prevenție/intervenție în situațiile de violență școlară

Instituțiile școlare au un rol important în prevenirea fenomenelor de violență. Pentru ca școala să își asume acest rol de prevenire și de stăpânire a fenomenului violenței, prima investiție trebuie făcută în domeniul formării profesorilor. Trebuie să recunoaștem că, atât în cadrul formării inițiale, cât și al formării continue, atenția este concentrată asupra lucrului cu clasele de elevi „fără probleme”. Se discută mult prea puțin despre modalitățile de abordare a claselor dificile. Este nevoie de o formare specifică, în măsură să permită satisfacerea cerințelor elevilor „cu probleme”. Nu putem aștepta pasivi ca problemele să se rezolve de la sine.

Atât profesorii cât și consilierii intervievați au susținut faptul că este necesar ca profesorii, mai ales cei debutanți să fie pregătiți pentru o mai bună comunicare cu elevul, pentru gestionarea situațiilor de criză, pentru medierea conflictelor.

Profesor, Liceu teoretic *„Noi avem prea multe roluri de îndeplinit, pentru care nu suntem pregătiți. Ar fi util ca profesorii, în special debutanții și diriginții să participe la cursuri pe tema conflictelor școlare, a gestionării situațiilor de criză”.*

Profesor, Liceu teoretic *„Și elevii sunt interesați de această tematică. Anul trecut, în urma unui sondaj au ales teme precum: comunicarea, conflictul de grup, conflictul religios. O idee bună ar fi ca profesorii să participe împreună cu elevii la astfel de stagii; asta ar ameliora relațiile și ar facilita comunicarea”.*

Analizele au evidențiat faptul că nu pot fi prevenite violențele școlare fără antrenarea familiei în această acțiune. Stabilirea unei colaborări mai strânse cu familia prin implicarea acesteia în cadrul diferitelor activități extrașcolare, înființarea, în cadrul școlii, a unui centru de consultanță cu părinții, sunt câteva dintre soluțiile propuse.

Profesor, Școală generală *„Este nevoie de consilierea părinților... dar și a profesorilor”.*

Profesor, Grup școlar *„Este nevoie de mai multă implicare din parte familiei. Părinții trebuie să se implice în activitățile extrașcolare ale copiilor, să îi cunoască mai bine, să știe ce le place...”.*

Profesor, Școală generală *„Numărul părinților care se interesează de copiii lor a scăzut foarte mult. Asta este o consecință a faptului că în general, în societate lumea este preocupată de alte lucruri: să facă avere, să se*

îmbogățească. De aceea nu mai au timp pentru copiii lor. Și lucrul acesta se vede”.

În mod repetat a fost invocat și rolul pe care trebuie să-l aibă consilierul școlar atât în inițierea de activități care să aibă ca scop prevenirea violențelor școlare, cât și în calitate de mediator în dialogul atât de dificil dintre părinte și copil sau dintre profesori și elevi. Mai mult chiar profesorii văd în consilierii școlari un sprijin pentru dezvoltarea unor competențe profesionale în domeniul educației pentru non-violență.

Profesor, Grup școlar *„Este nevoie de colaborarea cu consilierul școlii. El știe mai bine să ajungă la sufletul copilului, să comunice cu el, să-l facă să se dezvăluie”.*

Consilierii școlari spun că sunt solicitați frecvent de elevi pe tema lipsei de comunicare cu părinții, chiar și cu profesorii. De asemenea este evidentă nevoia lor de autocunoaștere, de descoperire a propriei personalități.

Consilier, Liceu teoretic *„Cea mai frecventă problemă cu care ni se adresează elevii de liceu este lipsa comunicării cu părinții, care nu sunt interesați de problemele lor”.*

Consilier, Școală generală *„Și mie îmi spun că singurele discuții pe care le au cu părinții sunt: Ce-ai făcut azi la școală? Ce note ai luat? Ce îți trebuie pentru școală? Treci în camera ta și învață. Mai lasă calculatorul. Și cam aceasta este toată discuția”.*

Consilier, Liceu teoretic *„La mine în cabinet, atunci când vin din proprie inițiativă și nu trimiși de diriginți, vin pentru a afla cine sunt ei și ce pot face mai târziu, vin pentru probleme sentimentale”.*

Am mai regăsit, în interviurile realizate, următoarele sugestii de prevenire a violențelor școlare:

- Elaborarea unui regulament al clasei; elevii să fie cei care negociază regulile și stabilesc sancțiunile în cazul în care nu sunt respectate. Se vor stabili reguli simple care trebuie respectate și care pot fi schimbate la nevoie.
- Inițierea de activități care să vizeze dezvoltarea competențelor personale și sociale ale elevilor. Elevii trebuie învățați ce presupune conviețuirea în societate: a se înțelege reciproc, a asculta, a exprima problemele în cuvinte, a lua decizii colective, a întârzia acțiunea atunci când sunt sub influența stărilor tensionate, a respecta legea. Elevii pot fi responsabilizați prin încredințarea diferitelor sarcini, prin constituirea unui consiliu al clasei.

- Ceea ce multe instituții numesc „cultură organizațională” poate fi realizat cu mult succes și la nivelul clasei prin diverse activități comune care să permită o cunoaștere reciprocă, întărirea coeziunii grupului, dezvoltarea sentimentelor de mândrie legate de apartenența la clasa și școala respectivă.
- Elaborarea unui cod de comportament și disciplină în școală.
- Structurarea unor parteneriate (școală, poliție, justiție, comunitate).

Comportamentul violent în spațiul școlar este produsul influenței combinate a factorilor individuali și a celor contextuali. Prevenirea violențelor școlare nu poate fi o verigă izolată a prevenirii violenței generale în societate. Nu este mai puțin adevărat însă și faptul că este nevoie de o campanie mai susținută pentru combaterea violențelor școlare, campanie declanșată la nivel național și susținută de toți decidenții educaționali.

Referințe bibliografice

- Auger, M.T., Boucharlat, C. (1999), *Elèves „difficiles”, profs en difficulté*, Chronique sociale, Lyon.
- Banciu, D., Rădulescu, S.M., Voicu, M. (1985), *Introducere în sociologia devianței*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Cesereanu, R. (2003), *Imaginarul lingvistic violent al românilor*, în Ferreol, G., Neculau, A., „Violența. Aspecte psihosociale”, Polirom, Iași.
- Chesnais, J.-C. (1981), *Histoire de la violence*, Laffont, Paris.
- Dardel Jaouadi, F. (2000), „Analyser et gérer les violences”, în Doudin, P. A., Erkohen-Marküs, M., *Violences à l'école. Fatalité ou défi?*, De Boek & Larcier S.A., Bruxelles.
- Debarbieux, E., (1996), *La violence en milieu scolaire*, vol. I „Etat des lieux”, ESF, Paris.
- Debarbieux, E., Garnier, A., Montoya, Y., Tichit, L. (2000), *La violence en milieu scolaire*, vol. II („Le désordre des choses”), ESF, Paris.
- Doudin, P.A., Erkohen-Marküs, M. (2000), *Violences à l'école. Fatalité ou défi?*, De Boek & Larcier S.A., Bruxelles.
- Floro, M. (1996), *Questions de violence à l'école*, Editions Erès, Paris.
- Lagrange, Cl. (2000), *Crise de l'enseignement, crises de vie et violences en milieu scolaire*, în Doudin, P.A., Erkohen-Marküs, M., 2000, pp. 100-127.
- Michaud, Y.A. (1978), *Violence et politique*, Gallimard, Paris.
- Michaud, Y.A. (1986), *La violence*, PUF, Paris.
- Pain, J. (1992), *Ecoles: Violence ou Pédagogie?*, Vigneux.
- Pain, J. (2000), *Violences et prévention de la violence à l'école*, în Doudin, P.A., Erkohen-Marküs, M., *Violences à l'école. Fatalité ou défi?*, De Boek & Larcier S.A., Bruxelles, pp. 71-97.
- Saunders, M. (1979), *Class Control and Behaviour Problems: A Guide for Teachers*, Maidenhead, McGraw-Hill, Inc.

Weber, W. (1997), *Classroom management*, în Cooper, J., *Classroom Teaching Skills: A Handbook*, Lexington, MA: DC.

***, *Rapport Mondial sur la violence et la santé*, OMS, Geneva, 2002.

<http://arhiva.ise.ro/evaluare/VIOLENTA.studiu.TOTAL.FINAL.27.04.2005.pdf>

<http://frf.cncsis.ro/documente/189A344.doc>.